

tehetőleg Juhász Pál alhadnagy parancsára, mert felszedett egy cső kukoricát az út menti mezőről. Nagy György, *i. m.*, 45. o. Palásti László, az ismert író, aki ugyancsak túlélte a megpróbáltatásokat, azt állítja, hogy Wintergrünt maga Juhász lőtte agyon. Lásd „És elindultak a vagonok...” In: *Mementó. Magyarország 1944*. Gáti Ödön és mások szerk. Kossuth, Bp., 1975. 131. o.

162. Eck, *i. m.*, 263. o.

163. Löwenthal, *i. m.*, 36. és 182–184. o.

164. *Uo.*, 36. és 184. o.

165. Nagy György, *i. m.*, 53. o.

166. Löwenthal, *i. m.*, 36. és 184. o. Az SS-ek állítólag a Prinz Eugen von Savoya egységhez tartoztak, amely Vogel tábornok parancsnoksága alatt állt. Szita Szabolcs, *i. m.*, 58. o. Az egységben sok helyi sváb és boszniai muzulmán is szolgált.

167. A gödörösást a visszaemlékezések szerint Tálás András hadapród őrmester rendelte el. Nagy György, *i. m.*, 48. o.

168. Túlélte a vérengzést, és súlyos sebesülése ellenére is ki tudott mászni a tömegsíról Teichmann Zalman, Ziegler Nathan, Mandel Jenő. Pottasman Vilmos és Hoch János úgy menekült meg, hogy beugrott a gödörbe, mielőtt találat érte volna. Nagy György, *i. m.*, 49. o. Teichmann Zalman, aki a kárpátaljai Huszti járás szülőtte volt, jiddis nyelven részletesen beszámolt az eseményről. Ennek angol fordítását lásd Eck, *i. m.*, 261–294. o.

169. *Uo.*

170. A Cservenkán lemészároltak számát nem lehet pontosan megadni. Az SS nem vezetett gyilkos tetteiről jegyzőkönyvet. A kivégzést túlélte Teichmann 1000 és 1500 közé tette a meggyilkoltak számát. Lásd Eck, *i. m.*, 279. o. Jugoszláv források azonban 700-ra becsülték a meggyilkoltak számát. Löwenthal, *i. m.*, 36. és 185. o. Lásd még Gárdos Károly (Dos): „Cservenka – 1944. október 7.” In: *Tanúk vagyunk!* Szerk.: Gallili G. Ervin. A szerkesztő kiadása, Tel-Aviv, é. n., 108–115. o.; valamint a személyes vallomásokot in: *FÁA*, 2:632–638, 640–641. o.

A jugoszláv hatóságok kihantolták és tisztességgel eltemették az áldozatokat 1945 januárjának elején, a kulai és cservenkai körzet svábjait használva fel erre a célra. Néhány évvel később a tetemeket újra eltemették Zombor zsidó temetőjében. Nagy György, *i. m.*, 54. o.

171. Szita Szabolcs, *i. m.*, 66. o.

172. Löwenthal, *i. m.*, 37. és 187. o.

173. Szita Szabolcs, *i. m.*, 67. o.

174. A részleteket a 26. fejezetben tárgyaljuk.

175. Szita Szabolcs, *i. m.*, 67. o.

176. Radnóti 1909. május 4-én született Budapesten. Polgári szülők gyermeke volt, de egész életét baloldali emberként élte le. Életére és munkásságára nézve lásd *Új Magyar Lexikon*, Akadémiai, Bp., 1961, 5:516. o.; *Radnóti Miklós 1909–1944*. Szerk.: Baróti Dezső. Magyar Helikon, Bp., 1959; *Radnóti Miklós összes versei és műfordításai*. Szépirodalmi, Bp., 1956; Koczkás Sándor: *Radnóti Miklós. Verseik és műfordítások*. Bp., 1954; *Napló*. Magvető, Bp., 1989.

177. Nagy György, *i. m.*, 55–56. o. A bori tragédiáról lásd továbbá Spira György nyilatkozatát: *FÁA*, 2:632–635. o., valamint a YIVO Intézetben a következő tanúvallomásokot: Groner Tibor (768/3583), Singer Max (769/841), Neumann Sándor (771/3485), Engel György (772/2356), Klein Jenő (772/2407), Derera Miklós (773/1643), Benedek L. (773/1788), Fischer László (773/1902) és Rosenthal R. (775/3062).